

LXXXV

МАНДРІВКА

Монте-Крісто аж скрикнув з радощів, побачивши, що юнаки прийшли разом.

— Отже, сподіваюся, усе скінчено, з'ясовано, залагоджено? — запитав він.

— Авжеж, — відказав Бошан, — ці безглузді чутки самі собою затихли; і якби вони спливли знову, я перший повстав би супроти них. Тим-то не будемо більше про це.

— Альбер вам підтвердить, — мовив граф, — що те саме йому радив і я. До речі, — докинув він, — як на мене, зроду не мав паскуднішого ранку, ніж сьогодні.

— А що ви робили? — запитав Альбер. — Давали лад своїм паперам, гадаю?

— Тільки не своїм, хвалити Господа! Мої папери завжди в найкращому порядку, бо в мене їх немає. Я розбирав папери пана Кавальканті.

— Пана Кавальканті? — перепитав Бошан.

— Ще б пак! Ви хіба не знаєте, що граф йому опікується? — сказав Альбер.

— Ні, давайте з'ясуємо, — сказав Монте-Крісто, — нікому я не опікуюсь, а Кавальканті — найменше.

— Він одружується замість мене на мадемуазель Данглар, ця обставина, — правив Альбер далі, намагаючись посміхнутись, — як ви самі розумієте, дорогий мій Бошане, допікає мені до душі.

— Як! Кавальканті одружується з мадемуазель Данглар? — запитав Бошан.

— Ви що з місяця впали? — сказав Монте-Крісто. — Ви, газетяр, коханий Поголовски! Весь Париж тільки про це і говорить.

— І це ви, графе, влаштували цей шлюб? — запитав Бошан.

— Я? О, припніть язика, пане творцю новин, не поширюйте такі чутки! Я? Боронь Боже, щоб я так влаштував чий-небудь шлюб! Ні, ви мене не знаєте; навпаки, я цьому всіляко опирався; я відмовився бути посередником.

— Ех, розумію, — мовив Бошан, — через нашого друга Альбера?

— Через мене, — кинув юнак, — е, ні, бігме. Граф не відмовиться підтвердити, що я, навпаки, давно просив його розладнати ці плани. На щастя, так і сталося. Граф запевняє, що не йому я маю за це дякувати; нехай так, мені доведеться, як древнім, спорудити віттар *Deo ignoto*¹.

— Послухайте, — мовив Монте-Крісто, — це все так далеко від мене, що я навіть маю контри і з тестем, і з нареченим; і тільки мадемуазель Ежені, яка, мабуть, не вельми схиляється до заміжжя, зберегла до мене добрі почуття, з'ясувавши, що я не намагаюся змусити її відмовитися від дорогої їй серцю свободи.

---

¹ Незнаному Богові (*лат.*) Дії, 17: 23. (*Тут і далі примітки перекладача.*)

— І скоро, кажете, відбудеться це весілля?

— Так, батечку мій! Так, попри всі мої застереження. Я ж не знаю цього хлопця; кажуть, він багатий і з доброї родини; але для мене все це тільки «подейкують». Я до нудоти повторював це Дангларові, але він нетямиться від свого лукканця. Я вирішив, що маю повідомити йому про одну обставину, по-моєму, ще важливішу: цього парубка чи то підмінили за немовлячого віку, чи то його вкрали цигани, а може, десь загубив його вихователь, не знаю точно. Але мені достеменно відомо, що власний батько нічого про нього не знав років десять із гаком. Що він робив ці десять років мандрівного життя, хто його зна. Але і це застереження не допомогло. Мені доручили написати майорові, попросити його вислати документи: ось вони. Я їх посилаю Дангларові, але, як Пілат, умиваю руки¹.

— А мадемуазель д'Армільї? — запитав Бошан. — Як вона трактує вас, коли ви відбираєте в неї ученицю?

— Їй-бо, не можу вам сказати; але, певно, вона їде в Італію. Пані Данглар говорила зі мною про неї і просила у мене рекомендаційних листів до італійських імпресарію; я дав їй записку до директора театру Валле², який дечим завдячений. Але що з вами, Альбере? Ви як у воду опущений; чи не закохані ви, бува, хай і гадки не маєте, наприклад, у мадемуазель Данглар?

— Начебто ні, — сказав Альбер із сумною посмішкою. Бошан заходився розглядати картини.

---

¹ (Мт. 27:24).

² Римська опера. Відкрита 7 січня 1727 року.

— У всякому разі, — правив далі Монте-Крісто, — ви не такий, як завжди. Скажіть, що з вами?

— У мене мігрень, — зауважив Альбер.

— Якщо так, мій дорогий віконте, — мовив Монте-Крісто, — то можу запропонувати вам певний засіб, який завжди допомагає, коли мені недобре.

— Який? — запитав Альбер.

— Зміну місця.

— Ти ба! — сказав Альбер.

— Так. Я й сам зараз сердитий, мов турецький перець, і маю намір поїхати. Хочете, поїдемо разом?

— Ви сердитий, графе, — здивувався Бошан. — Чому?

— Вам легко говорити; а ось подивився б я на вас, якби у вашому будинку велося слідство!

— Слідство? Яке ще слідство?

— А те! Сам пан де Вільфор веде слідство у справі про мого шанованого вбивцю, — це якийсь розбійник, котрий, мабуть, утік із каторги.

— Ах, справді, — мовив Бошан, — я читав про це в газетах. Хто це такий, цей Кадрусс?

— Ну, наче якийсь провансалець. Вільфор чув про нього, коли служив у Марселі, а Данглар навіть пригадує, що бачив його. Тому пан королівський прокурор виказав найживіший інтерес до цієї справи, а що вона, певно, неабияк зацікавила і префекта поліції, то завдяки їхній увазі, за яку я їм вельми вдячний, мені вже тижнів зо два як приводять додому всіх бандитів, яких тільки можна роздобути в Парижі і його околицях, під тим приводом, що це вбивця Кадрусса. Якщо так триватиме далі, за три місяці в славному французькому королівстві не залишиться жодного

шахрая, жодного вбивці, який би до дрібки не знав план мого будинку. Для повного щастя мені залишається тільки дати їм його до волі і виїхати світ за очі. Їдьмо зі мною, віконте, я вас везу!

— Із задоволенням.

— Значить, вирішено?

— Так, але куди ж ми їдемо?

— Я вам уже сказав: туди, де повітря чисте, де шум заколисує, де, хоч який гордий чоловік, він стає смиренным і почувается нікчемним. Я люблю це приниження, я, якого, подібно до Августа, називають світовладцем¹.

— Але де ж це?

— На морі, віконте. Я, бачте, моряк: ще дитиною я засинав на руках у старого Океана і на грудях у прекрасної Амфітрити²; я грав його зеленим плащем і її блакитними шатами; я люблю море, як кохану, і якщо довго його не бачу, сумую за ним.

— Їдьмо, графе, їдьмо!

— На море?

— Так.

— Ви згодні?

— Згоден.

— В такому разі, віконте, біля мого ґанку сьогодні чекатиме ридван, у якому їхати так само зручно, як у ліжку; в нього запряжуть чотирьох поштових коней.

---

¹ Насправді такий титул Августу дав французький драматург П'єр Корнель («Цинна, або Августове милосердя», 1643).

² Океан — титан, найстарший син Урана й Геї, володар морів і всієї водної стихії; Амфітрита — дочка Нерея й Дориди, дружина Посейдона (за Аполлодором — дочка Океана).

Послухайте, пане Бошане, у ридвані і вчотирьох сидіти дуже зручно. Хочете поїхати з нами? Я вас запрошуюю.

— Дякую вам, я тільки-но був на морі.

— Як, ви були на морі?

— Так, майже. Я щойно скінчив невелику подорож на Борромейські острови¹.

— Пусте, їдьмо та й годі! — сказав Альбер.

— Ні, дорогий Морсере, ви повинні зрозуміти, що, коли вже я відмовляюся від такої честі, значить, це неможливо. Крім того, — докинув він, притишивши голос, — зараз дуже важливо, аби я був у Парижі, бодай для того, щоб стежити за кореспонденцією, що надходить в газету.

— Ви — вірний друг, — сказав Альбер, — так, ваша правда; стежте, спостерігайте, Бошане, і постарайтеся вивести на світ ворога, який опублікував це повідомлення.

Альбер і Бошан попрощалися; в останнє рукостискання вони вклали все те, чого не могли сказати при сторонньому.

— Добрий хлопець цей Бошан! — сказав Монте-Крісто, коли журналіст пішов. — Правда, Альбере?

— Золоте серце, запевняю вас. Я всією душею його люблю. А тепер скажіть, хоча по суті мене це не обходить, — куди ми вирушаємо?

— У Нормандію, якщо ви нічого не маєте проти.

— Чудово. Ми там будемо на лоні природи, еге ж? Ні суспільства, ні сусідів?

---

¹ Група з п'яти островів, розташована в західній частині озера Маджоре в затоці Борромео. Назва походить від сім'ї Борромео, яка на початку XVI ст. «придбала» острів Мадре (а згодом і решту).

— Ми будемо наодинці з кіньми, на яких їздять верхи, собаками, з якими ходять на влови, і з човном, з якого вудять рибу, та й по всьому.

— Це те, що мені треба; я попереджу свою матір, а потім я до ваших послуг.

— А вам дозволять? — запитав Монте-Крісто.

— Що саме?

— Їхати в Нормандію.

— Мені? Та хіба мені не вільно робити будь-що?

— Так, ви подорожуєте сам, куди вам заманеться, це я знаю, бо ж ми зустрілися в Італії.

— Ну-бо!

— Але чи дозволять вам виїхати з людиною, яку звуть граф Монте-Крісто?

— Вас зраджує пам'ять, графе.

— Чому це?

— Хіба я не казав вам, з якою симпатією моя мати ставиться до вас?

— Жінки мінливі, сказав Франциск Перший¹; жінка подібна хвилі, сказав Шекспір; один був великий король, інший — великий поет; і вже, напевно, вони обидва добре знали жіночу природу.

— Так, але моя мати не просто жінка, а свого роду єдина жінка.

— Даруйте бідному чужинцеві, що він вас не зовсім зрозумів...

— Я хочу сказати, що моя мати скупа на почуття, то вже якщо вона кого-небудь полюбила, то це на все життя.

---

¹ Французький хроніст П'єр Брантом згадував, що на вікні у королівському замку Шамбор був двовірш: «Souvent femme varie, bien fol est qui s'y fie!» — «Жінка мінлива, той, хто їй вірить — несосвітений дурень».

— Он як, — сказав, зітхаючи, Монте-Крісто, — і ви вважаєте, що вона робить мені честь, ставлячись до мене інакше, ніж з цілковитою байдужістю?

— Я вам уже говорив і знову повторюю, — заперечив Альбер, — ви, десь-певно, справді вельми своєрідна, незвичайна людина.

— Годі!

— Так, тому що моя матінка не уникла того, не скажу — цікавості, але інтересу, який ви збуджуєте. Коли ми з нею віч-на-віч, то тільки про вас і говоримо.

— І вона радить вам не довіряти цьому Манфреду¹?

— Навпаки, вона каже мені: «Альбере, певна, що граф — шляхетна натура; постарайся заслужити його любов».

Монте-Крісто відвернувся і зітхнув.

— Справді? — сказав він.

— Тож, ви розумієте, — правив далі Альбер, — вона не тільки не стане опором проти моєї поїздки, але від щирого серця її схвалить, адже це узгоджується з її настановами, що їх вона дає мені щодня.

— Ну, тоді до вечора, — мовив Монте-Крісто. — Будьте тут на п'яту годину; ми приїдемо на місце опівночі або о першій ночі.

— Як? У Трепор?

— У Трепор або його околиці.

— Гадаєте, вісім годин вистачить, аби подолати сорок вісім льє?

— Це ще занадто довго, — сказав Монте-Крісто.

— Та ви чарівник! Невдовзі ви обженете не тільки залізницю, — це не так уже й важко, надто у Франції, — а й телеграф.

---

¹ Герой однойменної драматичної поеми Дж. Г. Н. Байрона.

— Але що нам потрібно-таки вісім годин, щоб доїхати, то не запізнуйтеся.

— Не хвилюйтеся, робити мені нічого — хіба що зібратися в дорогу.

— Отже, о п'ятій годині.

— О п'ятій.

Альбер вийшов. Монте-Крісто з посмішкою кивнув йому і постояв мовчки, заглиблений у роздуми. Врешті-решт, провівши рукою по лобі, наче відганяючи від себе думи, він підійшов до гонгу і двічі у нього вдарив.

Зачувши цей звук, увійшов Бертуччо.

— Бертуччо, — сказав Монте-Крісто, — не завтра, не післязавтра, як я перше припускав, а сьогодні о п'ятій я їду в Нормандію; до п'ятої у вас часу хоч відбавляй; зробіть, щоб були попереджені конюхи першої підстави; зі мною їде віконт де Морсер. Ідьте.

Бертуччо пішов, і в Понтуаз помчав верховий кур'єр попередити, що карета проїде рівно о шостій. Конюх у Понтуазі послав гінця до наступної підстави, а та, своєю чергою, подала звістку далі; і за шість годин усі підстави, розташовані дорогою, були попереджені.

Перед від'їздом граф піднявся до Гайде, повідомив їй, що їде, сказав — куди і передав весь будинок до її розпорядження.

Альбер з'явився вчасно. Він сів у карету в похмурому настрої, який, однак, незабаром розсіявся від утіхи, що давала швидка їзда. Альбер ніколи не уявляв собі, щоб можна було їздити так швидко.

— Насправді ваші повози роблять два льє на годину, — сказав Монте-Крісто. — Цей дурнувятий закон, який забороняє одному мандрівнику обганяти іншого, не отримавши на це його дозволу; який-небудь

хворий або дивак може заступити шлях усім іншим здоровим і бадьорим людям. Я уникаю цих незручностей, подорожуючи з власним кучером і на власних конях. Еге ж, Алі?

І граф, вистромивши голову з вікна, коротко гукав на коней, а в них наче крила виростали; вони вже не мчали — вони летіли. Карета котила, ніби грім, королівською бруківкою, і всі оберталися, проводжаючи очима цей блискучий метеор. Алі, слухаючи ці окрики, посміхався, оголюючи свої білі зуби, стискаючи своїми сильними руками віжки, і гейкав на коней, пишні гриви яких майоріли за вітром. Алі, син пустелі, був у своїй стихії і, в білосніжному бурнусі, з чорним обличчям і блискучими очима, оточений хмарою пилу, здавався духом самуму або богом урагану.

— Ось насолода, якої я зроду не знав, — мовив Альбер, — насолода зі швидкості.

І останні хмари, що затемнювали його чоло, зникли, немов буря, звіяна зустрічним вітром.

— Але де в дідька ви дістаєте такі коні? — запитав Альбер. — Чи вам їх роблять на замовлення?

— Саме так, — відрубав граф. — Шість років тому я знайшов в Угорщині чудового жеребця, знаного зі своєї жвавості; за скільки я його купив, уже й не пригадаю; платив Бертуччо. Того ж року він дав тридцять двоє лошат. Ми з вами учинимо огляд усім нащадкам цього батька; вони всі як один, без жодної плямочки, крім зірки на лобі, бо ж для цього пестуна кінського заводу вибирали кобил, як паші вибирають підложниць.

— Чудово!.. Але скажіть, графе, нащо вам стільки коней?

— Ви ж бачите, я на них їжджу.

— Але ж не їздите день і ніч?

— Коли вони мені більше не будуть потрібні, Бертуччо продасть їх; він стверджує, що заробить на цьому тисяч із сорок франків.

— Але ж у Європі навіть королі не такі багаті, щоб купити їх.

— В такому разі він продасть їх будь-якому східному візирові, який, щоб купити їх, випорожнить свою казну і знову наповнить її за допомогою ударів палицями по п'ятах своїх підданців.

— Хочете, графе, скажу вам, що мені спало на думку?

— Кажіть.

— Мені здається, що після вас найбільший багатій у Європі — це пан Бертуччо.

— помиляєтеся, віконте. Я впевнений, якщо ввернути кишені Бертуччо, то знайдеш хіба якісь десять су¹.

— Невже? — сказав Альбер. — То ваш Бертуччо — теж диво? Не заводьте мене так далеко в світ чудес, дорогий графе, коли ж ні, попереджаю, я більше вам не віритиму.

— У мене немає жодних чудес, Альбере; цифри і здоровий глузд — ось і все. Ось вам завдання: управитель краде, але чому він краде?

— Чорт забирай! Така його природа, мені здається, — сказав Альбер, — він краде тому, що не може не красти.

— Е ні, помиляєтеся: він краде тому, що у нього є дружина, діти, тому, що він хоче зміцнити становище своє та своєї сім'ї, а головне, він не впевнений у тому,

---

¹ Су — дрібна французька монета, 5 сантимів. З середини XVIII ст. карбувалася у мідній монеті.

що ніколи не розлучиться зі своїм господарем, і хоче забезпечити своє майбутнє. А Бертуччо один на світі, як билина в полі; він бере з мого гаманця, не звітуючи переді мною; він упевнений, що ніколи не розлучиться зі мною.

— Чому?

— Бо кращого мені не знайти.

— Ви крутитеся в зачарованому колі, у колі ймовірностей.

— Ні, це впевненість. Для мене хороший слуга — той, життя і смерть якого в моїх руках.

— А життя і смерть Бертуччо в ваших руках? — запитав Альбер.

— Так, — холодно відказав Монте-Крісто.

Є слова, які замикають бесіду, наче залізні двері. Саме так і прозвучало графове «так».

Решту мандрівки подолано з такою ж швидкістю; тридцять двоє коней, розподілені на вісім підстав, пробігли сорок вісім льє за вісім годин.

В середині ночі підїхали до прекрасного парку. Сторож стояв біля розчинених воріт. Його попередив конюх останньої підстави.

Була пів на третю ранку. Альбера провели в його кімнати. На нього чекала ванна і вечеря. Лакей, який їхав на позадках карети, був до його послуг; Батістен, який їхав на передку, був до послуг графа.

Альбер узяв ванну, повечеряв і ліг спати. Цілу ніч його колисав меланхолійний шум припливу. Вставши з ліжка, парубок відчинив скляні двері й опинився на маленькій терасі; попереду розгортався вид на море, себто на нескінченність, а ззаду — на чарівний парк, який сусідив із гайком.

У невеликій бухті гойдався на хвилях маленький корвет із вузькою хребтиною і струнким ранговтом; на гафелі¹ майорів прапор з гербом Монте-Крісто: золота гора на блакитному морі, увінчана червленим хрестом; це могло бути натяком на те, що ім'я Монте-Крісто нагадує про Голгофу, яку муки Христові зробили горою ціннішою за золото, і про ганебний хрест, освячений його божественною кров'ю, але могло й закидати наздогад на особисту драму, поховану в темному минулому цього загадкового чоловіка.

Навколо корвета погойдувалося кілька люгерів², які належали рибалкам сусідніх сіл і скидалися на таких собі смиренних підданців, котрі очікували наказів своєї королеви.

Тут, як і всюди, де бодай на два дні зупинявся Монте-Крісто, життя було влаштоване з найбільшим комфортом; отож воно з першої ж секунди ставало легким і зручним.

Альбер знайшов у своєму передпокої дві рушниці і все необхідне мисливське приладдя. Одну з кімнат на першому поверсі приділено хитромудрій машинерії, послуговуватись якою англійці — неабиякі рибалки, бо вони терплячі й гулящі, — досі не можуть навчити старосвітських французьких вудильників.

Цілий день пройшов у цих різноманітних розвагах, в яких Монте-Крісто переважав усіх інших: підстрілили в парку з десяток фазанів, наловили в струмку стільки ж форелі, пообідали в альтанці, що виходить на море, і пили чай у бібліотеці.

---

¹ Коротка, товста жердина, яку прив'язували поперек щогли, щоб прикріплювати вітрило.

² Невелике, трищоглове військове або купецьке судно.

Зміст

LXXXV. Мандрівка	3
LXXXVI. Суд	20
LXXXVII. Виклик	40
LXXXVIII. Образа	49
LXXXIX. Ніч	64
XC. Дуель	75
XCI. Мати і син	93
XCII. Самогубство	102
XCIII. Валентина	115
XCIV. Зізнання	125
XCV. Банкір і його донька	143
XCVI. Шлюбна угода	156
XCVII. Дорога до Бельгії	172
XCVIII. Заїзд «Дзвін і пляшка»	181
XCIX. Закон	199
C. Видиво	213
CI. Локуста	222
CII. Валентина	230
CIII. Максиміліан	238
CIV. Підпис Данглара	251
CV. Цвинтар Пер-Лашез	267
CVI. Дільба	287
CVII. Яма з Левами	309
CVIII. Суддя	320
CIX. Сесія	333
CX. Акт обвинувачення	343
CXI. Спокута	353
CXII. Від'їзд	367
CXIII. Минуле	385
CXIV. Пешпіно	402
CXV. Спос страв Луїджі Вампа	419
CXVI. Пробачення	430
CXVII. П'яте жовтня	438